

УДК: 336.717.061

О.Ф. Андросова,
к.е.н., Запорізький національний технічний університет
І.В. Михайлова,
Запорізький національний технічний університет

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ КРЕДИТНИХ РИЗИКІВ ТА ЇХ НАСЛІДКИ ДЛЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

Розкрито сутність кредитних ризиків. Розглянуто місце та роль кредитних ризиків у системі банківських установ. Обґрунтовані актуальність проблеми регулювання кредитних ризиків, причини їх виникнення та наслідки. З метою удосконалення системи управління кредитними ризиками на державному рівні запропоновано створити Резервну систему України при НБУ, запровадити єдину систему оцінки кредитоспроможності позичальників за галузевою ознакою.

The substance of credit risks is revealed. The place and the role of credit risks in the bank institutions system are examined. The actuality of credit risks regulation problem, reasons of their appearance, and their consequences are grounded in the work. With the purpose of improvement control system by credit risks at state level it is suggested to create the Reserve system of National Bank of Ukraine, to enter the single system of estimation solvency of borrowers by branch indication.

Ключові слова: банківські установи, кредитний ризик, фактори, наслідки, банківське кредитування, кредитоспроможність, мінімізація ризиків.

Вступ. Надання кредитів – найдохідніша стаття банківського бізнесу й вагома частка активів банку. Основна частка чистого прибутку, з якого формуються фонди банку, утворюється в результаті кредитної діяльності. Кредитні ризики – основні ризики, які виникають у процесі операційної діяльності, поява яких спричинена допущеними помилками при оцінці кредитоспроможності позичальника, несвочасним виявленням проблемних кредитів, а також недосконалістю кредитного контролю в банках. Мінімізація кредитного ризику дає змогу не лише запобігти можливим втратам банку від кредитної діяльності, а й не допустити виникнення серйозних проблем із ліквідністю та платоспроможністю. Отже, проблема управління кредитними ризиками в сфері банківського бізнесу є актуальною.

Проблемі кредитних ризиків присвячені наукові праці А.М. Мороза, І.А. Бланка, В.М. Голуба, О.В., А.М. Герасимовича, Дзюблюка, Г.Т. Карчевої, Р.І.Тиркало, С.В. Мочерного, І.М. Парасій-Вергуненко, А.А. Пересади, О.В. Пернарківського, О.В. Васюренко та ін. Серед відомих західних авторів особливо значимі праці Л. Гітмана, Б. Едварда, Г. Марковіца, Дж.Маршалла, П. Роуза, Дж. Сінкі, У. Шарпа, П. Самуельсон, та ін.

Постановка завдання. Метою роботи є виявлення факторів та наслідків кредитних ризиків та обґрунтування причин зниження якості банківських активів.

Результати. Кредитний ризик - це імовірність банком часткової або повної втрати суми кредиту та процентів за користування кредитом або отримання доходу на вкладений капітал внаслідок впливу чинників зовнішнього та внутрішнього походження.

Умови, події, що обумовлюють відхилення в поведженні відкритої ризикової позиції (окрема кредитна угода, стан кредитного портфеля) від очікуваних значень потрібно розуміти таке поняття, як фактор кредитного ризику. Фактори, що впливають на кредитний ризик, носять контрольований і неконтрольований характер. Контрольованими факторами є ті, котрі залежать від рішень управлінського впливу з боку банку. До неконтрольованих, як правило, зовнішніх факторів належить уся сукупність зовнішніх ризиків системи банківських ризиків, обумовлена об'єктивним проявом випадковості як форми необхідності. Зовнішні фактори відбуваються з причин, які не залежать від діяльності персоналу кредитного підрозділу банку. Внутрішні фактори навпаки відбуваються з причин, що зумовлені прорахунками персоналу, допущеними в процесі оформлення кредитного . договору, помилками при оцінці благонадійності клієнта, порушеннями посадових інструкцій і помилками, закладеними в самих правилах кредитування.

У науковій літературі характеристиці факторів, що викликають кредитний ризик, приділяється достатня увага. Так, В.А. Чернов розділяє фактори ризику за ступенем керованості на три групи: керовані регульовані фактори (що - характеризують якість роботи колективу, якість управлінської роботи), умовно нерегульовані, важкорегульовані (фактори й умови, що залежать в основному від передісторії функціонування аналізованого банку); некеровані, нерегульовані фактори (фактори й умови, що не можуть бути змінені суб'єктом керування) [2].

До ризикоутворюючих факторів кредитного ризику належать: значний обсяг кредитів, наданих вузькій групі позичальників або галузей, тобто концентрація кредитної діяльності комерційних банків у якому-небудь сегменті економіки; часта зміна кредитної політики; висока частка кредитів, що приходяться на позичальників, які мають певні фінансові труднощі; концентрації діяльності банку в маловивчених, нових, нетрадиційних для банку сферах діяльності; зростання частки нових позичальників: надмірна довіра до забезпечення кредитів; незадовільна диверсифікація кредитного ризику; високий рівень негативно класифікованих активів; агресивне розширення обсягів кредитування щодо структури, термінів, рівня зростання або способів розрахунків; зростання відношення кредитів і

кредитних зобов'язань до регулятивного капіталу і до загальних активів банку; відсутність адекватної або достатньої інформації для аналізу і розуміння параметрів кредитного ризику; неправильне відображення внутрішніми рейтингами класифікації якості кредитного портфеля, недоліки в методології розрахунку резервів під можливі втрати по активних операціях: наявність великої кількості виключень з належних процедур і практики здійснення активних операцій та ін.

Розрізняють три групи чинників кредитних ризиків банківських установ:

1. Чинники зовнішнього щодо банків та контрагентів середовища
2. Внутрішньобанківські чинники
3. Чинники, притаманні діяльності позичальника

Наведена класифікація чинників кредитних ризиків не є єдиною та вичерпною, однак вона комплексно характеризує дію факторів кредитних ризиків, охоплює увесь спектр їхнього прояву, дозволяє згрупувати причини кредитних ризиків за істотними ознаками, дає змогу різнобічно оцінювати чинники кредитних ризиків як об'єкти регулювання та визначати вагомість їхнього впливу на результати кредитних операцій банківських установ.

Основними факторами кредитних ризиків при здійсненні короткотермінового банківського кредитування є внутрішньобанківські чинники. Це свідчить про те, що при здійсненні кредитних операцій до одного року важливе значення має регулювання кредитних ризиків на рівні банківських установ, яке впливає на ці фактори. Зовнішні щодо банків та позичальників фактори відіграють важливу роль у довготерміновому кредитуванні.

Отже, всебічне врахування впливу розглянутих чинників на рівень кредитних ризиків значною мірою сприятиме підвищенню ефективності кредитних операцій, допоможе гідно виходити із кризових ситуацій у банківській діяльності та обумовлюватиме стабільність функціонування банківських установ [3].

Незважаючи на певне зниження темпів кредитування у 2008-му порівняно з попереднім роком, попит на позикові кошти залишався досить високим, відповідними були й темпи його задоволення. Загальний обсяг кредитів, наданих банками в економіку, на кінець 2008-го становив 734 млрд. грн., а темп їх зростання порівняно з попереднім роком — 12% [4].

Загальний обсяг кредитних вкладень в Україні за станом на кінець вересня 2009 р. становив 724,4 млрд грн, знизився з початку року на 1,3%. Обсяг кредитів, наданих юридичним особам, збільшився у вересні з початку року на 3,9%, тоді як обсяг кредитів, наданих фізичним особам зменшився на 10,1% з початку року. Про це говориться в повідомленні НБУ. Така динаміка вплинула на структуру банківських активів [6].

Поширення світової валютної кризи призвело до переоцінки ризиків інвесторами, що проявилось у сповільненні темпів інвестиційних надходжень у країну в III кварталі 2008 року порівняно з попереднім кварталом. Починаючи з вересня стрімко знижуються обсяги валютних надходжень від нерезидентів унаслідок скорочення попиту та зниження цін на вітчизняну продукцію на світових ринках. Через обмеженість доступу до зовнішніх позикових ресурсів зменшився обсяг залучених кредитних коштів.

Також за інформацією Національного банку України в цілому в економіці за останні місяці спостерігались такі тенденції щодо обсягів кредитних вкладень:

- обсяг кредитних вкладень у грудні 2008 року збільшився на 9,3% – до 733,9 млрд. грн. Обсяг кредитів юридичним особам збільшився на 10,2% – до 460,5 млрд. грн. Кредити, надані фізичним особам, збільшилися на 7,7% у грудні – до 273,4 млрд. грн.

Слід зауважити, що навіть й такий незначний приріст був викликаний у найбільшому ступеню за рахунок впливу курсових переоцінок раніше наданих кредитів.

При цьому, вже у січні 2009 року спостерігалось зменшення обсягу кредитних вкладень на 1,6% до 722,6 млрд. грн. Обсяг кредитів, наданих юридичним особам зменшився на 1,4% до 453,7 млрд. грн., наданих фізичним особам – зменшився на 1,8% до 268,9 млрд. грн.

Вкладені цифри свідчать про негативну ситуацію, коли банківська система використовує отримані кошти рефінансування Національного банку України не для кредитної підтримки реальних секторів економіки, а на валютні операції спекулятивного характеру, міжбанківське перекредитування, виведення ресурсів за кордон тощо, а також у меншій мірі часткове обслуговування поточних операцій, часткове повернення депозитів тощо [1].

Наслідком зазначених негативних змін є стрімке зростання обсягу прострочених кредитів у загальній структурі вимог банківських установ за наданими позиками. Частка прострочених кредитів, наданих суб'єктам господарювання, на кінець року становила 58,9 % в загальній сумі прострочених кредитів, а за кредитами, наданими фізичним особам, — 41,1 %, тоді як на початку року ці частки дорівнювали відповідно 56,8 % і 43,2 %. Однак у загальній структурі вимог банків відбулося зростання частки простроченої заборгованості за кредитами суб'єктам господарювання на 4,16 в. п. порівняно з відповідним періодом минулого року.

У 2008 році істотно збільшилася частка простроченої заборгованості за кредитами в іноземній валюті — як суб'єктів господарювання, так і фізичних осіб.

Темпи зміни прострочених кредитів за вимогами банківських установ у іноземній валюті також були значно вищими, порівняно із заборгованістю у гривнях. Проте більший приріст простроченої заборгованості спостерігається за кредитами, наданими фізичним особам.

Виявлена негативна динаміка спричинена насамперед посиленням девальваційного тренду за наявності значної частки кредитів, наданих у іноземній валюті фізичним особам, котрі не мають валютних надходжень і боргове навантаження яких унаслідок знецінення гривні збільшується.

До того ж більше половини у структурі кредитів, наданих домогосподарствам, становлять саме довгострокові кредити в іноземній валюті, що посилює зазначений ризик. Так, лише за 2008 рік їх частка зросла на 10 в. п., що певною мірою зумовлено переоцінкою вартості банківських вимог через зміну обмінного курсу гривні. Тоді як кредити в національній валюті в сукупності становлять лише 28 % у загальній структурі кредитів, наданих домогосподарствам. При цьому найбільша частка належить споживчим кредитам, частка яких у загальній структурі знизилася на 2 в. п., а серед них — середньо- й довгостроковим кредитам, частки яких на кінець 2008-го становили 34 % та 52 % відповідно[5].

Основні ризики для банківської системи сконцентровані у кредитах, наданих фізичним особам у іноземній валюті, які формують найбільшу частку в загальній структурі банківських кредитів. Крім того, більшу частину (55 %) у загальній структурі наданих кредитів становлять саме довгострокові валютні кредити, що, з урахуванням існуючої диспропорції за термінами залучених банківськими установами депозитів та складної економічної ситуації, свідчить про зростання ризику.

Виявлення факторів ризику дає змогу узагальнити можливі негативні наслідки для банківської системи, зокрема:

- 1) подальше погіршення якості кредитних портфелів банківських установ через зростання частки прострочених і сумнівних кредитів, втрату об'єктами застави частини вартості тощо;
- 2) зниження прибутковості діяльності банків, у т. ч. через необхідність нарошення обсягів резервів для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків та списання безнадійної заборгованості банківськими установами, що посилює ризик збиткової діяльності, особливо в умовах знецінення національної валюти для кредиторів, які проводили ризикову кредитну політику;
- 3) виникнення проблем із поверненням зовнішніх запозичень через погіршення фінансових результатів діяльності банківських установ унаслідок низької кредитної активності та їх капіталізації;
- 4) посилення загрози відтоку капіталу через припинення діяльності в Україні відділеннями банків із іноземним капіталом, власники яких не бажатимуть зазнавати втрат, продовжуючи діяльність у країні з нестабільною політичною ситуацією в умовах наявного економічного спаду, та намагання власників вітчизняних

банківських установ зберегти залишки активів;

5) подальше обмеження ресурсної бази, а отже й уповільнення темпів кредитування через високий відсоток проблемних кредитів, досить обережне ставлення зовнішніх кредиторів до ненадійних вітчизняних позичальників (основними факторами високого ризику яких є низька якість активів, зростання обсягу проблемних кредитів, зниження вартості заставленого майна, великий зовнішній борг, дефіцит торговельного балансу, спад реального ВВП тощо);

б) падіння ринкової вартості акцій банківських установ.

Посилення негативного впливу виявлених факторів ризику на стабільність банківської системи можливе внаслідок погіршення кредитоспроможності й фінансового становища клієнтів: суб'єктів господарювання та фізичних осіб[7].

Так, через погіршення зазначених показників щодо суб'єктів господарювання відбувається, по-перше, збільшення частки пролонгованих кредитів, значний обсяг яких припадає на великі підприємства металургійної, хімічної, машинобудівної й будівельної галузей, унаслідок негативної кон'юнктури на їхню продукцію; по-друге, звуження ресурсної бази, в т. ч. через зростання недовіри до банківської системи, зменшення коштів на рахунках клієнтів, зокрема внаслідок відповідної динаміки надходжень на їхні поточні рахунки через скорочення виробництва й погіршення кон'юнктури, вилучення ліквідних активів із банківської системи, в т. ч. через зростання тіньового сектору економіки; по-третє, погіршення якості кредитних портфелів банківських установ та збільшення частки проблемних активів унаслідок зростання обсягу простроченої заборгованості.

Скрутне становище фізичних осіб, по-перше, потребує додаткових витрат, пов'язаних із необхідністю підвищення якості моніторингу кредитів, виявлення причин припинення розрахунків за позицією й запровадження відповідних заходів щодо відновлення розрахунків; по-друге, завдає збитків банківським установам через неповернення позик, знижує ресурсні можливості кредиторів, що відповідним чином позначається на рівні виконання ними власних зобов'язань; по-третє, зумовлює потребу в забезпеченні кваліфікованими фахівцями, діяльність яких має бути спрямована на роботу із проблемними кредитами фізичних осіб, а також ведення судових справ щодо безнадійних кредитів; по-четверте, потребує організації роботи з масового вилучення, зберігання, оцінки й переоцінки об'єктів застави з урахуванням ситуації, що склалася на ринку, а також їх реалізації за кредитами, власники яких не спроможні розрахуватися за своїми зобов'язаннями.

Таким чином, негативні результати фінансової діяльності суб'єктів господарювання неодмінно позначаються на стабільності й рівні капіталізації банківської системи. Тому потрібен зважений підхід до реалізації кредитної політики — з урахуванням можливих ризиків та їх наслідків у разі погіршення економічних умов [4].

Як на нашу думку, необхідне вдосконалення законодавчої бази, яка регламентує операції з мінімізації кредитних ризиків. Рух у цьому напрямі повинен бути поступовим, починаючи з методів регулювання кредитних ризиків. Необхідно викласти мету регулювання кредитних ризиків, завдання, а також створити сприятливі умови для правового поля, яке передбачатиме удосконалення чинних положень та підготовку нових законодавчих актів для неї.

Висновки. Таким чином, підвищення якості управління кредитними ризиками є передумовою підвищення ефективності банківської діяльності та конкурентоздатності банків. Система управління кредитними ризиками повинна формуватися відповідно до кредитної політики банку.

Причини акумулювання кризового потенціалу та наслідки цього для банківської системи потребують подальшого висвітлення з метою узагальнення запобіжних заходів.

У вітчизняній та зарубіжній практиці розроблено багато різносторонніх моделей оцінки кредитного ризику з метою його мінімізації. Проте, з огляду на розбіжності в бухгалтерській та фінансовій звітності, а також порівняно нетривалого функціонування банківського сектору України, не всі зарубіжні моделі можна застосовувати вітчизняним фінансовим установам. Тому потрібно розробляти системи оцінки кредитних ризиків, які б поєднували український та зарубіжний досвід та враховували специфіку нашої економіки.

Список використаних джерел:

1. Аналітичний звіт НБУ «Дії НБУ в період загострення фінансової кризи». Київ 2009
2. Вітлінський В.В., Пернарівський О.В., Наконечний, Я.С.//Кредитний ризик комерційного банку: Навч. Посібник. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. – 251 с.
3. Ковальов О.Л. Класифікація банківських ризиків. Фактори, що впливають на кредитні ризики, і підходи до їх класифікації // Формування ринкових відносин в Україні. - 2006 - №2 - С.63
4. Нідзельська І.А. Кредитні ризики та їх наслідки для банківської системи України в умовах поглиблення фінансової кризи // Фінанси України. – 2009. - №8. – с. 105 – 111.
5. Ковальов В.А. В Україні обсяг кредитів у вересні 2009р. збільшився на 0,2% //Київська муніципальна газета «Хрещатик» №226 від 23.12.2008р.
6. bank.gov.ua/Попередні підсумки діяльності банків України на 01.10.2009р.
7. bank.gov.ua/Статистичний випуск НБУ «Кредити та депозити за секторами економіки» серпень 2009 р. від 22 вересня 2009р.
8. bank.gov.ua/Пояснювальна записка до проекту Закону України про підвищення кредитної підтримки пріоритетних галузей економіки»

Стаття надійшла до редакції 09.02.2010 р.

ТОВ "ДКС Центр"